

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Oplossingsgericht en systemisch werken in de residentiële jeugdzorg

Een toepassing

Samenvatting *Het Brugs oplossingsgericht model, ingebed in een systemisch werkkader, is een belangrijke hulpbron om de hulpverlening binnen de residentiële jeugdzorg in te leiden en vorm te geven.*

Hierbij staan de samenwerking hulpverlener-cliënt(systeem) en de samenwerking binnen het hulpverleningssysteem centraal. Vertrekpunt is wat men noemt de problematische opvoedingssituatie. Om zicht te krijgen op deze situatie gaan we de dialoog aan met de cliënt en de hulpverleners. We doen dit zodanig dat de veelzijdigheid aan visies en betekenisgeving kan leiden tot het genereren van oplossingen door de cliënt en zijn systeem. Hierbij is de belangrijkste zorg dat de cliënt de controle en sturing op zijn eigen proces kan behouden.

INLEIDING

Dit artikel heeft tot doel de waarde van een oplossingsgerichte, systemische werkwijze te belichten. De context waarin deze werkwijze geïllustreerd wordt, is een residentiële voorziening binnen de bijzondere jeugdzorg. De opdracht van deze voorziening is het begeleiden van kinderen en jongeren die zich in een problematische opvoedingssituatie bevinden. Het is de bedoeling de thuiscontext hierin zoveel mogelijk te betrekken. De plaatsing geschiedt op doorverwijzing. Dit kan gebeuren langs twee kanalen, enerzijds via de Comité's voor bijzondere jeugdzorg (het sociale luik) en anderzijds via de Jeugdrechtbank in samenwerking met de sociale dienst (het gerechtelijke luik). De hulpverlening kan dus vrijwillig of gedwongen zijn. Beide diensten worden in de samenwerking met de voorziening vertegenwoordigd door consultants.

Anne De Grève
Anne De Grève ¹,
orthopedagoge-
psychologe, is
werkzaam in de
Residentiële setting,
Preventieve
Jeugdzorg
Martens-Sotteau,
in Oostakker,
België, ten behoeve
van zowel team-
begeleiding als
gezinsbegeleiding,
in twee eenheden:
een leefgroep
pubers/adolescenten
en de werkvorm
kamertraining.
Tevens superviseert
zij begeleiders van
jongeren die bege-
leid zelfstandig
wonen.

¹ Correspondentieadres: Anne De Grève, Gemeentehuisstraat 42 A bus 4, 1740 Ternat, België, e-mail: anne.d1@planetinternet.be

In oorsprong krijgt de sector bijzondere jeugdzorg de connotatie gezinsvervangend en/of kinderbescherming. In de hervormingen van de laatste jaren wordt meer en meer aandacht gegeven aan het gezin (nadruk op de minst ingrijpende oplossing, uitbouw van ambulante en semi-residentiële hulpverlening, kortere termijn plaatsingen, toename vrijwillige hulpverlening). Op enkele uitzonderingen na spreken we niet meer van gezinsvervangende tehuizen maar van begeleidingstehuizen. In die betekenis richt de hulpverlening zich steeds minder op het gezin als een falende context, met tekorten en beperkingen, maar op een problematische context, waarbij geïnvesteerd wordt in oplossingen voor de problematiek.

UITGANGSPUNT VOOR DE HULPVERLENING

Het behoort tot onze taak actief bij te dragen tot de geschetste evolutie en vooral deze zienswijze en werkwijze transparant te maken naar én de cliënt (de jongere en de ouder of andere relevante personen in de directe leefomgeving van de jongere) én de opdrachtgevers. De oplossingsgerichte werkwijze (zoals ontwikkeld in het Korzybski-instituut ²), ingebed in een systemisch denkkader, heb ik ervaren als een geschikt middel om deze taak te realiseren en verder uit te bouwen.

Het creatief zoekproces situeert zich rond wat gelabeld wordt als 'problematische opvoedingssituatie'. We behandelen het concept 'problematische opvoedingssituatie' niet als object (Roose, 2003), maar belichten het vanuit de betekenis die de cliënten eraan geven. We stellen ons bij aanvang op als 'niet wetenden', die in dialoog met de cliënten op zoek gaan naar hun betekenisverlening en vooral naar hun ideeën omtrent oplossingen. 'Door het afstemmen van inspanningen op elkaar, zowel van de cliënt als van de hulpverlener, kan het doel van de cliënt sneller bereikt worden.' (Le Fevere de Ten Hove, 2000, p.10-11). We zien alle betrokkenen als participanten en geven hiermee een specifieke invulling van wat participatief werken kan zijn, namelijk samen met de cliënt en vanuit cliëntperspectief een oplossingsgericht handelen procesmatig uitwerken.

2 Het Korzybski-instituut werd in 1987 opgericht door Luc Isebaert, Louis Cauffman en Myriam Le Fevere de ten Hove, als een opleidings- en onderzoekscentrum inzake systemische en oplossingsgerichte psychotherapie.

KENNISMAKING: PERSPECTIEVEN/BETEKENISVERLENING EN UITWISSELING

ANNE DE GRÈVE

Insoo Kim Berg (1996) benadrukt in haar werk de aandacht en zorg die ze besteedt aan de relatie tussen haar en de cliënten binnen een ambulant, maar vaak opgelegd hulpverleningskader. Ook in de opleiding aan het Korzybski-instituut wordt steeds gewezen op de relevantie van 'het groeien naar de cliënt'. Zaken als een context van keuzes creëren, de cliënt eigen verantwoordelijkheid geven, niet meer doen dan nodig is, respectvolle communicatie en bescheidenheid en nadruk op acties van de cliënt, zijn belangrijke uitgangspunten. Het is een uitdaging om hierin steeds verder te evolueren, te oefenen en vooral medewerkers warm te maken voor de elegantie van een dergelijke werkwijze. Het lijkt allemaal simpel, maar is het ook simpel?

Een voornaam gegeven in de relatie cliënt/hulpverlener is de cliënt tonen dat men graag met hem werkt, dat men nieuwsgierig is naar wat hem bezighoudt. Door op zoek te gaan naar de perspectieven van de cliënt omtrent de problematische opvoedingssituatie laten we merken dat we geïnteresseerd zijn in zijn of haar verhaal. Concreet gebeurt dit al in het eerste gesprek met de cliënten, nog voor de opname in onze voorziening. In de dialoog creëren we een zo breed mogelijke context met als doel het werken naar oplossingen.

Een interactieve communicatie kan uitgelokt worden door de volgende vraagstelling, zowel naar de cliënt als naar de opdrachtgever toe:

- Wat kunnen we het beste bespreken?
- Wat brengt jullie hierheen?
- Wie brengt jullie hierheen?
- In welk opzicht kan de plaatsing nuttig zijn om een oplossing te vinden?
- Hoe wordt de plaatsing getaxeerd door de belangrijke derden in de omgeving? Wat zijn dan hun ideeën omtrent wat kan veranderen in de situatie?
- Hoelang denken jullie dit hulpmiddel (de plaatsing) nodig te hebben?
- Hebben jullie al een idee over wat kan helpen?

Daarmee geven we de cliënten aan dat:

- de hulpvraag gelegitimeerd is;
- hun visie op de probleemsituatie belangrijk is;
- de probleemsituatie al benaderd wordt met het oog op oplossingen;
- ze gehonoreerd worden voor de inspanningen die ze al hebben geleverd bij het zoeken naar oplossingen;
- ze uitgenodigd (zullen) worden om dit zoeken voort te zetten;

- ze expert zijn in wat hen kan helpen, met andere woorden dat ze in staat zijn hun eigen keuzes te maken (Berg, 1996, p.57) en dat we daarin geïnteresseerd zijn.

Daarnaast is het belangrijk met de cliënt de context te bespreken van waaruit wij werken, met name het organisatiekader dat we gerespecteerd willen zien (wat zijn de regels en afspraken, wat is het leefkader, hoe gebeurt de begeleiding, wie is er bij betrokken, wat is de cultuur van de residentie, wat is de visie over de cliënt, wat zijn de samenwerkingsverbanden?). De cliënt moet op basis hiervan zijn keuze kunnen maken en de nodige reflectietijd krijgen om al dan niet voor dit hulpmiddel te kiezen.

We moeten ons inspannen dat, ook al kiest hij niet voor plaatsing in onze voorziening of ziet de voorziening zelf de plaatsing niet als zinvol, het gesprek op de één of andere manier voor de cliënt zelf zinvol is geweest. Het kan al nuttig zijn om cliënten aan te geven dat hun realiteit belangrijk is, dat ze zelf een rol blijven spelen in de te kiezen oplossingen, dat ze hun eigen betekenis kunnen geven aan de klachten.

DE PROBLEEMCONTEXT: KADEREN EN HERKADEREN

Mensen komen naar onze voorziening met de overtuiging dat ze alles al geprobeerd hebben en dat niets lukt. Het is onze taak hen tegemoet te komen op zo'n wijze dat ze weer hoop kunnen krijgen en we willen hen duidelijk maken dat we hen nodig hebben in het verdere verloop van de hulpverlening.

Zelden hebben we te maken met een eenduidige vraag. Meestal merken we dat de perspectieven omtrent wat het probleem is en wat er zou moeten gebeuren, voor de participanten verschillend zijn. Ook hulpverleners kijken vanuit verschillende perspectieven.

Een meisje van vijftien jaar en haar moeder melden zich aan. Beiden opteren voor een begeleiding in de residentie, na advies van de consulent (=opdrachtgever). Het gezin bestaat uit het meisje, een oudere zus en moeder (vader is drie jaar geleden overleden).

Klachten van het meisje: drankmisbruik van moeder, het niet mogen zien van de vroegere onthaalmoeder, zware relationele conflicten met zowel moeder als zus, zware discussies rond de overleden vader. De oplossing die zij ziet: als moeder niet dronk en als ik gewoon mijn onthaalmoeder mocht zien, zou de relatie met moeder beter zijn.

Klachten van moeder: mijn dochter wil niet meer thuis zijn, ze automutileert en maakt mij ongerust, doet geen inspanning op school, dreigt met suicide, maakt ruzie met haar zus, gaat en komt wanneer ze maar wil, luistert niet. De oplossing die moeder ziet: als ze niet zo onder invloed stond van de onthaalmoeder en als ze kon ophouden met de automutilatie, zou het beter gaan. De onthaalmoeder zet haar op tegen ons (moeder en zus).

ANNE DE GRÈVE

Beide partijen geven elk hun betekenis aan het probleem en de oplossing en dus geven ze elk hun idee omtrent wat zij vinden dat er moet gebeuren. Het zou heel onverstandig zijn hen de illusie te geven dat hun vragen op die manier opgelost zullen worden. Dra belanden de behandelaars dan in ernstige loyaliteitsconflicten tussen moeder en dochter, gezin en voorziening, en vergroten zo het probleem.

We pleiten ervoor om van het begin af aan een werkwijze te volgen die gericht is op de context en de ervaring van de cliënt en dit in dialoog te brengen. We kunnen al uitgaan van het feit dat zowel de cliënten als de hulpverleners in een zoekende relatie staan. Er is een vraag om hulp.

In het doornemen van bovenstaande probleemsituatie merken we verschillende agenda's op. We zijn geïnteresseerd in deze agenda's en lezen en kijken mee tussen en op de lijnen. Dit levert de volgende punten op die ons interesseren:

- de plaatsing als hulpmiddel naar een oplossing is voor hen een zware keuze;
- toch kiezen ze voor deze moeilijke weg;
- ze voeren een heel actieve dialoog met elkaar om elkaar te overtuigen;
- ze willen elkaar sparen door een derde attributie te gebruiken (onthaalmoeder, drankprobleem);
- ze willen elk voor zich dat het beter gaat;
- ze geven aan dat hun relatie belangrijk is.

We stellen de volgende interventie voor:

‘Het valt ons op hoe hard jullie tot nu gewerkt hebben aan jullie moeder-dochterrelatie en hoe hard jullie al gezocht hebben om je eigen standpunten voor elkaar te verduidelijken. Het is hoorbaar wat het kost om hier te zitten (we verwijzen hier naar de reacties uit de omgeving van de cliënten, die sterk schuldinducerend zijn). Als we met de plaatsing doorgaan, dan zouden we die bekijken als een periode waarin we verder willen inpikken op de situaties waarin jullie het gevoel hebben in cirkeltjes te draaien en vooral op wat voor elk van jullie al gewerkt heeft. Zou dat nuttig zijn voor jullie?’

Hierbij respecteren we het volgende:

- de eigen ideeën van de cliënten worden niet ter discussie gesteld;
- we herkaderen de problemen in oplossingsgerichte termen;
- we blijven bij de eigen acties van de cliënt;
- we respecteren het feit dat de partijen zelf controle willen houden over hun perspectieven en acties.

OPLOSSINGS-
GERICHTE EN
SYSTEMISCH
WERKEN IN DE
RESIDENTIËLE
JEUGDZORG

Deze attitude garandeert een verdere uitnodiging tot samenwerking. We kijken hier verder naar.

BEGELEIDING ALS EEN PROCESMATIG EVOLUEREN MET DE CLIËNT

Als een jongere eenmaal bij ons is opgenomen, blijven we alle participanten actief uitnodigen om mee te werken. De realiteit van de residentie in de bijzondere jeugdzorg is dat we er rekening mee moeten houden dat veranderprocessen met vallen en opstaan gepaard gaan. Het residentiële verblijf houdt in dat we jongeren gedurende een periode van nabij zien functioneren in een georganiseerd kader met regels en afspraken. We zien een complex invloedgebeuren waaraan de cliënt, zijn context en de ruimere omgeving betekenis geven. We hebben te maken met pubers en adolescenten, jongeren die eigen doelen voor ogen hebben, die soms best verschillend kunnen zijn van de doelen die de hulpverleners voor ogen hebben. En weet de jongere het vaak niet beter? Daarnaast zitten we met doelen die de verwijzende instantie en de consulent voor ogen staan, voor wie de plaatsing ook zinvol moet zijn. Hoe houden wij dit proces zinvol? Of liever, hoe zorgen de verschillende participanten er voor dat wat er gebeurt ook voor hen zinvol blijft?

GEBRUIK VAN DE FLOWCHART

En belangrijk hulpmiddel om het procesmatig evolueren samen met de cliënt gaande te houden, is het gebruik van de *flowchart*, een interventieschema ontwikkeld binnen de schoot van het Brugs model (Isebaert en Cabié, 1997; Le Fevere de Ten Hove, 1996, 2000). De flowchart is een soort kompas (Cauffman, 2001) dat de hulpverlener kan gebruiken om zich tijdens het hulpverleningsproces te blijven afstemmen op de doelstellingen van de cliënt en deze met hem verder te exploreren. Het gebruik van de flowchart laat toe op elk moment stil te staan bij het mandaat dat men van de cliënt krijgt en het eigen handelen hierop af te stemmen. De uiteindelijke doelstelling is de cliënt zichzelf te laten helpen. We geloven wat dat betreft graag wat diverse onderzoeken (De

Winter, 1995) aangeven, met name dat mensen meer geneigd lijken tot actieve opstelling ten opzichte van eventuele problemen als ze het gevoel hebben dat ze zelf controle kunnen uitoefenen over omstandigheden en gebeurtenissen, of anders gezegd, als er besef is van invloed.

We geven hier enkel de kernzaken aan en verwijzen naar de desbetreffende literatuur voor een uitgebreide weergave van de interventies die horen bij de flowchart. De flowchart omvat de volgende vier fundamentele, simpele - maar niet simplistische - vragen:

1. Is er een oplossing denkbaar of is er sprake van een durende beperking?
2. Is er al of niet een hulpvraag?
3. Is de hulpvraag al dan niet werkbaar?
4. Kan de cliënt zijn hulpbronnen al dan niet gebruiken?

Afhankelijk van de antwoorden op deze vragen bevinden de cliënt en de hulpverlener zich in een bepaalde relatie op de flowchart. Het is die relatie die aangeeft hoe verder te werken met de cliënt. Is er geen hulpvraag, dan spreken we van een voorbijgangersrelatie. Is er wel een hulpvraag, maar is de manier waarop ze voorgesteld wordt onwerkbaar, dan hebben we een zoekerrelatie. Vervolgens komen we in de categorie van de kopersrelatie: er is een werkbare hulpvraag, maar de manier waarop hij zijn eigen hulpbronnen kan gebruiken, is voor de cliënt niet duidelijk. Ten slotte hebben we de co-expertrelatie: er is een hulpvraag, ze is werkbaar, en bovendien heeft de cliënt ook de hulpmiddelen; hier wordt van ons een bijkomende mening gevraagd.

Belangrijk is een flexibele toepassing van de flowchart. Dit werkinstrument helpt ons te reflecteren over de interactie tussen ons en de cliënt, op een bepaald moment en in een bepaalde context. Het helpt de participanten te reflecteren over hun perspectieven en doelen tijdens het hulpverleningsproces.

De realiteit geeft aan dat we regelmatig te maken hebben met cliënten die bij aanvang zeer gemotiveerd zijn, omdat de plaatsing voor hen op het eerste gezicht het einde betekent van een onaangename periode. Er is een nieuwsgierige opstelling en de idee dat het nu wel in orde zal komen: een zoekende relatie. Vrij snel komen ze tot het besef dat dit een illusie is, eerder het tegendeel gebeurt: ofwel merken ze geen veranderingen, ofwel komen er nog tal van problemen bij (lastige begeleiders, conflicten met leefgroepsgenoten, regels). Opgeven, 'nestelen' of tonen van 'weerstand' lijkt dan de oplossing. De weg naar de voorbijgangersrelatie wordt geïntroduceerd. In extreme situaties gaat de jongere er al vanaf het begin van uit dat hij geen probleem heeft en dat anderen voor hem beslist hebben dat hij moest komen... Een blijvende voorbijgangerrelatie in

spé? Op dat moment is het belangrijk de jongere in deze status te respecteren en de geschikte vragen te stellen, waardoor hij weer eigen invloed ziet. Dit kan de weg openen naar een hoopvol perspectief, dat binnen de context leefgroep uitgewerkt kan worden.

EEN TOEPASSING

De kracht van deze werkmethode en het coöperatieve aspect ervan wil ik in een casus illustreren. De essentie van onze benadering is:

- een context van keuzes creëren;
- met elkaar praten over haalbare doelen;
- nadruk op concrete acties;
- nadruk op oplossingen;
- nadruk op eigen verantwoordelijkheid en dus invloedbesef.

Tom (veertien jaar) gaat al een tweetal weken niet naar school. Hij vertrekt, komt na een omweg terug naar de voorziening met een vage lichamelijke klacht, of hij blijft in de stad dolen of belandt bij zijn oma. Dit is een probleem met betrekking tot de opdracht die we als voorziening hebben, namelijk te werken aan de schoolproblematiek. Volhardt Tom in het spijsbelen, dan moeten we daaruit concluderen dat we geen oplossing kunnen bieden voor de aangemelde opdracht en dat een verder verblijf in de voorziening weinig zinvol is (voor veertienjarigen is er geen alternatief voor schoolgaan).

Het arsenaal van gekende en minder gekende middelen wordt ingezet: de geijkte sanctie, het gesprek (wat scheelt er, wat doe je als je niet naar school gaat, ...?), samenwerking met de dokter ingeval er een medische klacht is, Tom na een mislukking naar school brengen, overleg met de school om in een positieve samenwerking te blijven functioneren. Het succes is wisselend en allesbehalve bevredigend. Tom hoort en ziet dat we veel doen om hem in het programma schoolgaan te houden, maar hij haakt niet in (voorbijganger). Bij het team (co-experten) blijft de kracht wel aanwezig om tot een oplossing te komen (als de ene begeleider de moed wat laat zakken, is er wel iemand anders die het probleem nog eens opnieuw wil bekijken, weer een ander haalt er nog observaties bij).

Men blijft zich zoekend opstellen naar hulpmiddelen die in deze situatie kunnen worden ingezet. Het spreekt vanzelf dat Tom tot op heden een context heeft weten te creëren (hulpmiddelen) die begeleiders toelaat met hem een zoektocht voort te zetten. Dit geeft de aanzet tot een verdere contextver-

OPLOSSINGS-
GERICHT EN
SYSTEMISCH
WERKEN IN DE
RESIDENTIËLE
JEUGDZORG

breeding binnen het team en in dialoog met Tom. Tijdens een gesprek komt het idee van beloning aan bod: 'Wat kan het schoolgaan voor jou wel aantrekkelijk maken?' We vragen Tom ons te helpen in wat hij belangrijk zou vinden (zoekerrelatie) en hierover te praten met zijn begeleider.

Als gezinsbegeleider besluit ik vervolgens het probleem op het tweewekelijks gezinsgesprek als thema te nemen. Aan oma maken we duidelijk waar we voor staan. 'Kijk, het is zo dat we tot op heden vanuit het team allerhande oplossingen hebben gezocht om Tom ertoe te bewegen naar school te gaan. Jij hebt van jouw kant regelmatig op hem ingepraat. We zien dat we de doelstelling nog niet hebben bereikt. Dat betekent concreet dat we de consulente (opdrachtgever) op de hoogte moeten stellen en melden dat we de doelstelling - zoals bij aanvang afgesproken - niet halen.'

Oma uit haar paniek naar Tom: 'Tom, ik zou niet weten hoe de consulente daarover denkt. Misschien is het nuttig dat we hier eens bekijken wat je zelf ziet te doen. Wij hebben misschien dingen over het hoofd gezien, jij hebt misschien zelf een idee dat je kan helpen. Laat mij je eens de volgende vraag stellen: stel, je verplaatst je naar een moment nu één of twee maanden later, waar ben je dan, bij wie, en wat doe je dan?' Uiteindelijk zegt Tom, nogal brutaal: 'Ik wil thuis zijn'. Hier wordt op ingepikt en Tom wordt gevraagd welke stapjes hij denkt te nemen om het thuis zijn concreet vorm te geven. 'Naar school gaan, natuurlijk', zegt hij. Tijdens het daaropvolgend moment concretiseren oma en Tom aan de hand van schalen welke gedragingen reeds verworven zijn in functie van een terugkeer bij oma, waarbij we vaststellen dat er al heel wat kleine doelen bereikt zijn.

Tom krijgt de opdracht om voor zichzelf eens na te denken hoe hij - rekening houdend met de reeds gerealiseerde voorde- ringen - zelfstandig naar school zou geraken en dit verder in de groep te bespreken. Hij en oma krijgen te horen dat zijn verzuchting om naar huis te kunnen gaan op het teamoverleg als thema naar voren zal komen. Hij antwoordt onmiddellijk dat hij elk weekend thuis wil zijn. Ik antwoord: 'Akkoord dat jij daar naartoe kan werken?'

Een nieuwe context is gecreëerd. Het team gaat akkoord met het perspectief om de weekends te veranderen; gewone weekends voor niet-succes (en dus behoud van geloof in terugkeer naar huis) en uitgebreide weekends als hij succesvol zijn week volbrengt (benadruk-

ken van de oplossing). De consulent wordt aangeschreven en geraadpleegd over de veranderingen in het behandelingsplan. Tom kan lezen dat zijn verzuchting om naar huis te gaan aan de consulent wordt meegedeeld en ter sprake zal komen in het volgend overleg. Tom haalt op school resultaten die redelijk zijn. Tom leert spreken tegen leerkrachten als hem iets dwarszit. Tom kan in de leefgroep vertoeven en verder omgaan met leeftijds-genoten. Tom groeit in zelfvertrouwen. Tom is gemotiveerd om na te denken over vaardigheden die hij bezit, die belangrijk zijn in functie van een succesvolle terugkeer bij oma.

Het voorgaande illustreert hoe je door contextverruiming vanuit de perspectieven en met medewerking van de jongere (en in dit geval zijn oma) kunt evolueren van een voorbijgangersrelatie naar een kopersrelatie. En dit zonder afbreuk te doen aan de eigen organisatiestructuur.

SAMENWERKING TUSSEN DE HULPVERLENERS

Het is evident dat we niet over de participatie tussen hulpverleners en cliënten kunnen spreken, als we nalaten dit principe toe te passen op onze eigen samenwerking als middel om te komen tot een rijk gamma van oplossingen.

In de voorziening heb ik het comfort te mogen meewerken met een team van hulpverleners met verschillende taken, betrokken op één leefeenheid. Zij gaan de interactie met de cliënten aan, elk vanuit zijn of haar perspectief. De teamvergadering is het moment bij uitstek waar deze hulpverleners (begeleiders, gezinsbegeleider, teambegeleider) elkaar ontmoeten. Bij de bespreking van een probleemsituatie zullen de hulpverleners eigen accenten leggen. De een zal zich meer toeleggen op het organisatieaspect van een gedraging of probleemsituatie, de ander zal gaan denken aan de bekrachtigende elementen die een gedraging in stand houden; iemand vindt het relationele aspect van een uiting nuttig, een volgende brengt elementen aan vanuit waarden en normen; ook de context wordt binnengebracht als belangrijk element en weer een ander kan focussen op de individuele relatie die hij heeft met de cliënt. De Shazer (1999) geeft twaalf elementen aan die een rol kunnen spelen in de perceptie van een probleem. Deze elementen kunnen inspelen op elkaar. Het zijn deze elementen (poorten) die een belangrijke rol spelen in de zoektocht naar oplossingen (sleutels).

EEN TEAM GERICHT OP OPLOSSINGEN

ANNE DE GRÈVE

Sinds geruime tijd behoort het tot de overlegcultuur van het team dat iedereen zijn observaties in een probleemsituatie formuleert. Dit gebeurt vanuit perspectieven die heel verschillend zijn; elke begeleider heeft zijn eigen context. Deze verschillen interesseren mij als teambegeleider vooral omdat ze creatieve oplossingen genereren.

De opvattingen van De Shazer (1999, p.19-54) over het samenwerken van verschillende hulpverleners en zijn uitwerking rond probleemomschrijvingen en oplossingen vind ik bijzonder boeiend en stimulerend. Hij gebruikt het begrip *polyoculair* om aan te geven dat medewerkers in een team elk iets verschillends zien, en '(...) il en résulte un plus qui va donner à l'équipe davantage d'idées et de perception en profondeur' (p. 21) (eigen vertaling: '(...) er volgt een meerwaarde uit, die aan het team nog meer ideeën oplevert en een perceptie met meer diepgang'). Aansluitend bij de flowchart-begrippen kunnen we stellen dat men in een team voortdurend in een kopers- en/of expertrelatie staat ten opzichte van elkaar. We pikken op elkaars hulpmiddelen in om te komen tot oplossingen die het best passen bij een aangegeven problematiek (Cauffman, 2001).

Het is de opdracht van de teambegeleider om deze hulpbronnen te accentueren en verschillen te zien als een belangrijke stuwkracht naar oplossingen die én de cliënt dienen én inpasbaar zijn in de leef-groepcultuur. Het verbindende element in de discussies binnen het team is het gezinssysteem van de cliënt, de cliënt zelf en ieders perspectieven omtrent wat oplossingen kunnen zijn. Bij het inzetten van hulpmiddelen is het wenselijk steeds na te gaan of ze:

- nuttig zijn voor de cliënt
- motiverend en hoopvol zijn
- gericht zijn op de eigen acties
- voldoende concreet zijn
- gericht zijn op het behouden of verhogen van de eigen mogelijkheden van de cliënt

Ter illustratie een voorbeeld van een teamoverleg over Lisa, een meisje van vijftien jaar, dat zichzelf verwondt door met een mesje in de armen te kerven. Dit gedrag wordt op het teamoverleg besproken.

- Iemand merkt op dat er rond de automutilatie regelmatig ruzie is aan de telefoon tussen Lisa en moeder.
- Een ander meldt dat Lisa de krassen openlijk toont en dat er dan een gesprek komt rond wat er scheelt.
- Nog een ander merkt op dat als ze zich slecht voelt ze niet enkel krast, maar ook schrijft.
- Iemand ziet het als een simpele aandachtsvraag.

- Een ander geeft aan dat 'het vooral gebeurt als ze een conflict met iemand heeft en zich schuldig voelt'.
- Iemand anders brengt aan dat de automutilatie optreedt na piekergedrag.
- Nog een ander brengt de belasting van dit gedrag naar de andere meisjes aan en vreest voor besmetting en vindt dat het onmiddellijk moet stoppen.
- Lisa brengt zelf bij de begeleiding aan dat ze zich schuldig voelt als ze gekrast heeft, maar dat het bijna automatisch gebeurt, het is iets dat ze moet doen. Ze kan aangeven dat ze zich vooraf slecht voelt rond een conflict dat ze heeft gehad, maar soms komt het ook zo op. Achteraf voelt ze zich nog slechter omdat ze denkt dat de begeleiding boos is op haar. Ze heeft dan ook conflicten hierover met moeder. Lisa heeft eerder last van 'het zich slecht voelen' en de reacties op haar krassen, dan van het krassen zelf.
- Moeders ongerustheid komt ook ter sprake; voor haar is de automutilatie een bevestiging van het feit dat het niet goed gaat met Lisa.

Voor het overige doet men ook nog verdere vaststellingen (hulpbronnen):

- Lisa is zeer bezorgd over het hebben van een goede relatie met begeleiders;
- ze kan heel goed communiceren rond wat haar bezighoudt;
- het is spijtig dat ze zo weinig zelfvertrouwen heeft;
- ze volgt de regels in de groep goed;
- ze is zeer loyaal naar moeder.

Deze verschillende perspectiefnemingen leiden tot de volgende werkwijzen:

- Lisa sterk bekrachtigen in de goedlopende aspecten en aanmoedigen tot continuering ervan;
- met haar spreken over de last die ze ervaart bij conflicten en opnemen wat ze als oplossingen reeds kan hanteren;
- Lisa als ze 'te koop loopt' met de krassen duidelijk maken dat dat niet hoeft en dat hetgeen ze ons te vertellen heeft ons meer interesseert;
- aangeven dat ze het krassen blijkbaar nog nodig heeft om het piekeren te doen stoppen, hetgeen een voorlopige keuze is, maar zeker met haar bespreken op welke andere wijze ze het piekergedrag kan stoppen (bijvoorbeeld door wat haar bezighoudt op te schrijven);
- haar inzet voor het feit dat ze zo zorgzaam is naar anderen waarderen, en dit concretiseren;
- met haar bekijken hoe ze moeder minder ongerust kan maken.

ANNE DE GRÈVE

Het doemdenken rond de automutilatie als een ernstig en moeilijk te beïnvloeden gedrag is verdwenen. Dit gedrag wordt herleid tot iets dat lastig is en dat af en toe voorkomt, soms meer soms minder. De invalshoek van Lisa wordt meegenomen in de te volgen werkwijze, namelijk meer aandacht voor 'het zich slecht voelen' en de communicatie hierover. De sterktes van het meisje worden gebruikt en komen op de voorgrond.

Deze herkadring wordt ook met de context van Lisa (moeder en zus) besproken. Moeders ongerustheid komt ter sprake. In het gesprek tussen moeder en dochter komt onder meer tot uiting dat Lisa zichzelf niet meer krast op de momenten die ze thuis doorbrengt. Er is ruimte om te spreken over de aanwezige hulpbronnen!

OPDRACHTGEVERS

Ook de opdrachtgevers hebben vanuit hun mandaat een eigen kijk op de situatie. Hun perspectief is voor ons onontbeerlijk in het proces van hulpverlening en kan een werkbare verbreding geven die meehelpt oplossingen te genereren.

Het is belangrijk vanaf de aanvang de consultant in het hulpverleningsproces mee in te schakelen. Zo geven we ook aan het cliëntsysteem duidelijk aan hoe er gewerkt wordt met de opdrachtgever. Het zoeken naar samenhangen tussen wat de opdrachtgever als problematische opvoedingssituatie ziet, welke betekenis de cliënt hieraan geeft en hoe verwacht wordt dat wij daarop inspelen, is een fundamentele dialoog die bij aanvang dient te gebeuren. De ervaring leert dat als dit onvoldoende aandacht krijgt, de diversiteit aan betekenissen eerder aanleiding geeft tot problemen dan tot oplossingen. Door voldoende transparantie van elkaars doelen en respect voor elkaars mandaat kan men problemen op het vlak van samenwerking vermijden.

De opdrachtgever, vertegenwoordigd door de consultant, is co-expert. Deze wordt zeer actief ingeschakeld in het hulpverleningsproces op de volgende wijze:

- De consultant stelt zelf een initieel hulpverleningsprogramma op (perspectief).
- Zijn nabijheid betekent een verruiming van de context op momenten waarop wij als cliënt en hulpverlener te dicht op elkaars huid zitten en geen adequate oplossingen vinden, of als de oplossing buiten ons hulpverleningskader komt te liggen.
- Zijn mandaat laat ons toe te reflecteren omtrent onze perspectieven op hulpverlening en die van de cliënt.
- Op sommige momenten neemt de consultant de onontbeerlijke

bemiddelaarsfunctie op zich, waardoor een hulpverleningsproces terug op gang kan komen.

- Hij volgt de evolutie en op gestelde tijden verplicht hij ons de perspectieven samen te leggen, zowel tussen de hulpverleners onderling als tussen de hulpverleners en de cliënt.

OPLOSSINGS-
GERICHT EN
SYSTEMISCH
WERKEN IN DE
RESIDENTIËLE
JEUGDZORG

Het is de consultant die de cliënt mee binnenbrengt, maar ook die het proces opvolgt op momenten waarop wij geen rol meer spelen. Deze nabijheid faciliteert in hoge mate de hulpverleningsonderhandelingen, of het nu gaat over een vrijwillig of een minder vrijwillig hulpverleningskader. Een dergelijke uitwisseling laat toe elkaar te respecteren vanuit de eigen context en de eigen doelstellingen.

In de kantlijn wensen we te duiden op een nuance tussen de zogenaamde vrijwillige plaatsing en de plaatsing op basis van een juridische uitspraak door de jeugdrechter. In het laatste geval is de onderhandelingsmarge omtrent de plaatsing beperkter en de visie op de plaatsing anders. Een gedwongen kader betekent immers dat het oordeel is uitgesproken dat er iets fout zit. Men heeft gefaald als ouder: mijn kind is een 'stout' kind, ik ben mijn kind kwijt, ik kan niet meer over mezelf en mijn gezin beslissen.

Het is van fundamenteel belang de cliënten bij de intake te beluisteren naar hun betekenisgeving inzake de plaatsing en dit in aanwezigheid van de consultant. We proberen van de cliënten te horen wat de jeugdrechter nuttig zou vinden dat in de situatie gebeurt en nodigen hen uit hun idee hieromtrent te formuleren. We nodigen de consultant eveneens uit zich hierover uit te spreken. Deze introductie is belangrijk omdat we aan de consultant (en het cliëntsysteem) illustreren hoe we iedereen uitnodigen een zoekende relatie aan te gaan, teneinde te komen tot een werkbare context - ondanks de beperking van een gedwongen plaatsing.

NABESCHOUWING

Het vorm geven aan een respectvolle en participatieve hulpverleningsrelatie begint bij de start. In de bijzondere jeugdzorg kan men niet spreken van een eenduidige indicatiestelling, integendeel, het gaat om wat we noemen 'een problematische opvoedingssituatie'. Het is zaak om met de participanten vanaf de aanvang een gezamenlijk communicatief proces op te zetten, waarbij een werkbare context gecreëerd wordt die kan leiden tot het inzetten van alle beschikbare hulpmiddelen.

Verschil en diversiteit zien we als stimulerende factoren in een creatieve zoektocht naar oplossingen. Het is een uitnodiging om de verworven deskundigheid van medewerkers te respecteren, de hulp-

bronnen van de cliënten naar boven te halen en van elkaar te snoepen in functie van 'wat dient de cliënt in zijn context op dit moment het best'. Een op eerste gezicht complexe, probleemgeoriënteerde situatie in samenwerking met de cliënt vertalen naar simpele, uitvoerbare, hoopvolle oplossingen, waarbij de cliënt in interactie met zijn context gesterkt wordt in het hanteren van eigen hulpbronnen, is een belangrijk hulpverleningsprincipe.

ANNE DE GRÈVE

Literatuur

- Berg, I.K. (1996). *Services Axés sur la famille. Une approche centrée sur la solution*. Bruxelles: Satas.
- Cauffman, L. (2001). *Oplossingsgericht management: simpel werkt het best. Een gereedschapskist voor ondernemende mensen*. Utrecht: Lemma bvb.
- De Shazer, S. (1999). *Clés et solutions en thérapie brève*. Bruxelles: Satas.
- Isebaert, L. & Cabié, M.C. (1997). *Pour une Thérapie Brève*. Ramonville Sainte Agne: Erès.
- Le Fevere De Ten Hove, M. (2000). *Korte therapie: handleiding bij het 'Brugse model' voor psychotherapie met een toepassing op kinderen en jongeren*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Le Fevere De Ten Hove, M. (1996). Le pays où la résistance n'existe (presque) plus. *Thérapie Familiale*, Vol 17 nr.2 (p.351-357).
- Roose, R. (2003). Participatief werken in een jeugdbeschermingscontext. In: M. Bouverne-De Bie, A. Claeys, A. De Cock & J. Vanhee (2003), *Armoede en Participatie*. Gent: Academia Press.
- Winter, M. de (1995). *Kinderen als medeburgers. Kinder- en jeugdparticipatie als opvoedingsperspectief*. Utrecht: De Tijdstroom.